

O POKOPALIŠČIH V ŽELEZNIKIH

Ko so pokopavali drugje

V 14. stoletju se že omenjajo fužine v Železnikih. Že v 15. stoletju so imeli Železnikarji lastnega sodnika. Po Karlovem rudniškem redu 1575 so postali rudišča in visoki gozdovi cesarjev regal. Glede zemljišč, ki so bila vključena v urbarje, pa je še naprej ukazoval freisinški škof. Trenja med škofom in cesarjem so Železnikarji stoletja spretno izrabljali v svojo korist.¹

Urbar 1501 že omenja cerkev v Železnikih.² Kdaj so Železniki postali trg, ni izpričano. Župnijo so si pridobili šele leta 1622. Prej so spadali pod faro v Selcih, kamor so tudi pokopavali. Selška fara se je izločila iz prafare v Stari Loki kot vikariat leta 1296, kot župnija pa 1454. Poznejše župnije v dolini so se razvijale takole: Sorica, vikariat 1683, župnija 1856; Dražgoše, vikariat 1756, župnija 1876; Zali log, lokalija 1762, župnija 1787; Sv. Lenart, lokalija 1790, župnina 1862; Davča, ekspozitura 1928, župnija 1968.³

Pokopališče ob farni cerkvi v Železnikih

Janez Vajkard Valvasor je v svojem znamenitem zgodovinskem delu Slava vojvodine Kranjske (izšlo l. 1689) med drugim nekaj napisal tudi o Železnikih. Objavil je tudi risbo tega kraja. Na desnem robu te risbe vidimo farno cerkev z ograjenim pokopališčem.⁴

Kdaj in kako je nastalo to pokopališče? Še največ nam o tem pove dr. Anton Globočnik – pl. Sorodolski (1825–1912) v svojem zgodovinskem spisu o Železnikih, ki ga je objavil leta 1867.⁵ Za ureditev pokopališča si je v glavnem prizadeval cerkveni ključar in fužinar Jurij Plavc (Georg Plautz, 1595–1645). Leta 1619 je z zidom ogradil za to določen prostor neposredno ob cerkvi in si obenem prizadeval, da bi bilo tako pripravljeno za blagoslovitev in bi ga potem smeli uporabljati. To pa mu je župnik v Selcih začasno preprečil. Z urejanjem tega pokopališča so namreč potekala tudi Plavčeva prizadevanja za dosego samostojne fare v Železnikih. Temu pa je župnik v Selcih močno nasprotoval. Po vztrajnih prizadevanjih je končno Juriju Plavcu le uspelo, da je 12. svečana 1622 oglejski patriarh, ki je imel tedaj sedež v Vidmu (Udine), izdal dovoljenje za ustanovitev samostojne fare v Železnikih. To je posebna zgodba, tu pa se držimo zadev v zvezi s pokopališčem.

Ko so v Železnikih že imeli patriarhovo dovoljenje za ustanovitev fare, pa do blagoslovitve in s tem seveda do uporabe pokopališča še ni prišlo. V letu 1622 je Gašperju Plavcu umrl otrok. Iz protesta proti selškemu župniku ga niso peljali pokopat v Selca, pač pa so ga pokopali v Antonovi cerkvi v Železnikih. Telega leta sta umrli tudi dve ženski. Obe so pokopali na novem pokopališču v Železnikih. Seveda je župnik v Selcih pisal velike pritožbe zoper pregrešne Železnikarje, ki si drznejso pokopavati rajnke v neposvečeno zemljo! Juriju Plavcu je končno le

Železniki, Trnje; ob cerkvi sv. Antona Puščavnika je zelenica s križem – spomin na nekdanje pokopališče, ki je bilo opuščeno l. 1872. Na nagrobnikih, vzdanih v steno cerkve, so vklesani podatki o naslednjih osebah:

1. Georg Plautz (Jurij Plavec) ustanovitelj te fare l. 1622; Dominik Plavec, župnik te fare l. 1816–1822.
2. Sin Jožef Martinčič je ta nagrobnik postavil s spomin svojim staršem očetu Primožu in materi Mariji, ki sta umrla stara 85 let. Pod besedilom je letnica 1830.
3. Jožefa Globočnik, 1830–1852,
4. Fužinar Jakob Globočnik, 1795–1855 in njegova žena Ana, roj. Legat, 1801–1857.
5. Frančiška Globočnik, 1832–1849.
6. Mihael Grošelj, župnik, oče ubogih, ustanovitelj šole, 1816.
7. Martin Jenoh, župnik, ki je umrl l. 1860, star 49 let.

Nagrobniki 1, 2, in 4 imajo vklesano nemško besedilo. Na nagrobnikih 3 in 5 je slovensko besedilo (gajica), na šestem nagrobniku je besedilo v bohoričici, na sedmem pa v latinici. Ob zvoniku Frančiškove cerkve stoji velik železen križ, ki je bil svoj čas gotovo najprej na tem pokopališču, tj. do leta 1872. Na tem križu so podatki o fužinarju Gregorju Levičniku, ki je umrl 1846, star 68 let, njegovi ženi Marjeti, ki je umrla 1846, stara 77 let, in njuni hčeri Marjeti, poročeni Gerbec, ki je umrla 1836, stara 35 let. Tudi tu je besedilo v bohoričici.

Nagrobnik Mihaela Grošlja je poškodovan. Zadet je bil v dneh od 19. do 21. 11. 1944, ko je Gradnikova brigada napadala orožniško posadko v Železnikih. Večja vdrtnina je sled protitankovskega izstrelka, manjše vdrtnine pa so sled puškinih nabojev. Zaradi protitankovskega izstrelka je nagrobnik tudi počil. Drugi nagrobniki na tej steni nimajo teh poškodb, ker je pred njimi stala mežnarija, Jenohov nagrobnik pa je bil za Štalčevo hišo.

Fotografiral C. Zupanc, 5. 7. 1990.

uspelo, da je prišlo do blagoslovitve tega pokopališča. 13. grudna, na sv. Lucije dan leta 1623 je pokopališče blagoslovil Kristof Plank – nadmašnik v Kamniku. Navzoči so bili: zastopnik freisinškega škofa kanonik Hans Pucher, loški glavar Fürnpfeil in še nekaj drugih uglednih mož od drugod. Tedaj je bil župnik v Železnikih Gabrijel Klemenc.

Leta 1706 je bila na Logu dozidana nova baročna cerkev sv. Frančiška. Ob njej pa tedaj še ni bilo pokopališča, saj tudi potrebe po njem še ni bilo.

Ker je bila Frančiškova cerkev večja in lepša od farne, je bila splošna želja, da je treba narediti novo farno cerkev, ki bo večja in lepša. Po velikem požaru, v četrtek, 23. maja leta 1822, ko je tudi Antonova cerkev pogorela, Frančiškovi cerkvi pa le streha, se je ponovno zbudila želja po zidavi večje in lepše farne cerkve. Denarja pa ni bilo in verjetno tudi ne podjetnih ljudi, ki bi se za to odločili.

V letih 1861–1870 sta bila v Železnikih župnik Anton Finc in kaplan Jernej Babnik. Ta dva sta že resno mislila na gradnjo nove cerkve. Začela sta zbirati prostovoljne prispevke pri faranih. Žebjarji – kovači so se odzvali tako, da so v ta namen oddajali po večjo količino žebeljev. Te je zbiral učitelj Jožef Levičnik, poskrbel za prodajo in denar oddal za novo cerkev. Nekateri so prostovoljno lomili kamenje v ta namen. Mnogi posestniki v Železnikih in bližnji okolici so dali les (trame, deske) itd.

Leta 1870 je v Železnike za župnika prišel Jakob Mrak. Odločno se je lotil priprav za gradnjo cerkve. Takoj po veliki noči 1872 so farno cerkev podrli in začeli zidati novo, ki so jo dogradili leta 1874. Istočasno s to gradnjo so seveda na tem mestu ukini pokopališče. Za to ni bilo nobene ovire, saj je tedaj že bilo drugo pokopališče, in sicer na Logu ob Frančiškovi cerkvi, kjer je še sedaj.

Nova cerkev je znatno večja od prejšnje, zato je s temelji segla na del nekdanjega pokopališča. Antonija Ramovš – Gradnikarjeva Tonika (r. 1905) se iz pripovedi svojih staršev spominja, da so grobove, ki so prišli pod cerkvene temelje, odkopali in vse tako zbrane kosti zložili v kostnico, ki je zgrajena pod Jožefovim oltarjem v tej cerkvi.

Sedem nagrobnikov z opuščena pokopališča so vzdali v južno steno farne cerkve. Premožnejši tržani so svojce prekopali in jim grobove uredili na pokopališču na Logu. Pokopališče ob farni cerkvi so ukini tako, da so odstranili pokopališki zid in uredili zelenico. Oktobra leta 1875 so tu postavili velik lesen križ, ki ga je blagoslovil loški dekan M. Kožuh. Ob križu so Globočniki (bratje Johan, Anton, Leopold) še ohranili grob svojih staršev in obeh sester. Dragica Demšar (r. 1908) se spominja, da je njen oče Anton Globočnik (1866–1937) vse do svoje smrti ob tem križu za dan mrtvih nekdanji grob okrasil z rožami in svečami. Grob je bil ograjen z nizko pušpanovo živo mejo. Po njegovi smrti pa so tudi to odstranili.

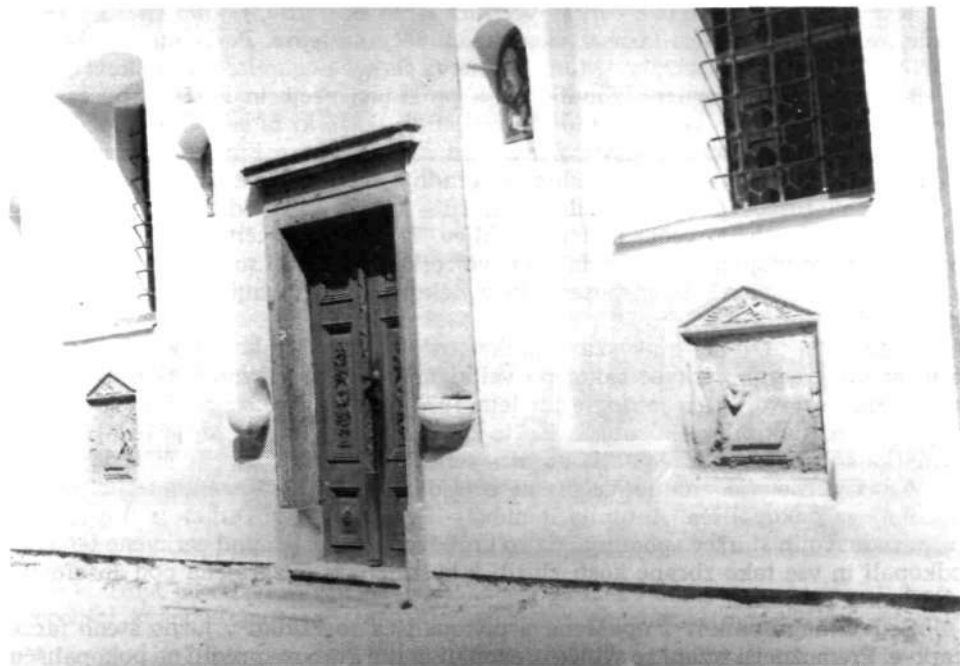
Pokopališče na Logu

Iz Globočnikovega, že omenjenega zgodovinskega spisa zveemo o epidemijah in smrtih tudi naslednje:

Povprečno v tej fari umre do 50 ljudi na leto. Za neko epidemijo so leta 1743 umrle 104 osebe; leta 1756 je umrlo 144 oseb, od tega večinoma otroci; leta 1764 jih je umrlo 93 in leta 1836 kar 127. Zaradi teh številnih smrti so tedaj morali razširiti pokopališče na Logu.

Učitelj Jožef Levičnik je leta 1903 v Danici objavil daljši članek, v katerem piše o razširitvi pokopališča pri Frančiškovi cerkvi.⁶ Razširjeno in blagoslovljeno je bilo prvič leta 1836 zaradi številnih smrti, ki jih je tedaj tu povzročila epidemija kolere. Takrat so pokopališče razširili tako, da so zid za nekaj vrst grobov pomaknili proti zahodu in v kotu sezidali še mrvašnico. Levičnik v tem članku tudi piše, da so na tem pokopališču začeli pokopavati približno pred 100 leti, to bi torej bilo na začetku 19. stoletja, leta 1804.

Tedaj so v Železnikih bili dominicusii (predstojniki, župani) Janez Peter Plavc (od 1802 do 1805), Jožef Urbančič (od 1806 do 1808), Janez Peter Plavc (od 1809 do 1813 mer in od 1813 do 1818 dominicus). Župniki pa so tedaj bili: Matevž

Najstarejša nagrobnika na tem pokopališču sta tista, ki sta narejena iz rjavkastega peščenca in sta vzdana v severno steno Frančiškove cerkve. Dobro ohranjen in čitljiv je nagrobnik na desni strani vrat, s katerega preberemo: Elizabeta Demšar, umrla 22. svečana 1834, stara 78 let. Na drugi strani vrat je nagrobnik, verjetno njenega moža, ki pa je slabše ohranjen, na njem piše:

Gregor Demšar, umrl malega... 1829....

Na tej cerkvi so vzdani tudi trije nagrobniki štirih župnikov, ki so do leta 1968 imeli grob v vrsti, kjer sta ostala groba župnika Škofiča in kaplana Božiča.

Fotografiral C. Zupanc, 5. 7. 1990.

Pintar (od 1799 do 1806), Andrej Stegnar (od 1811 do 1814), Miha Grošelj, (od 1814 do 1816) in Dominik Plavc (od 1816 do 1822). Morda sta prav brata Janez in Dominik Plavc bila tista organizatorja, ki sta uredila novo pokopališče na Logu.

Iz omenjenega Levičnikovega dopisa zvmemo tudi, da je bilo to pokopališče drugič razširjeno jeseni 1903, ko ga je 18. oktobra blagoslovil prelat Ivan Flis. Tedaj je bil tukajšnji župnik Anton Korbič.

Dne 31. oktobra 1903 je bila na tem pokopališču še ena svečanost. Sredi novega pokopališkega zidu so blagoslovili novo Globočnik-Novakovo grobnico, ki tudi še stoji. Tedaj so vanjo položili posmrtno ostanke Johanove žene Katarine Peharc (1824–1886) in Johana Globočnika (1822–1901). Ko je umrla Katarina Peharc-Globočnik, so jo izjemoma še pokopali na nekdanje pokopališče ob Antonovi cerkvi, njenega moža Johana pa so pokopali že na Logu. Leta 1906 je v to grobnico legel tudi Avgust Novak, ki jo je dal narediti, star 39 let.

Jožef Levičnik je v Zgodnji danici leta 1885 objavil krajši zapis, v katerem sporoča, da so na pokopališču pri Frančiškovi cerkvi postavili velik križ. Naredil ga je Janez Šubic, kipar in slikar v Škofji Loki, kamnit podstavek pa kamnosek Janez Teršan, tudi iz Škofje Loke.⁷

Pomembno spremembo je pokopališče doživelo leta 1945. Tedaj je prešlo iz cerkvene v družbeno last. Poslej je zanj skrbel krajevni ljudski odbor, za njim občinski odbor in sedaj svet krajevne skupnosti Železniki. Ko je bilo v cerkveni lasti, na njem ni bil dovoljen pokop umrlih pripadnikov drugih ver, ateistov in tistih, ki so si sami vzeli življenje. S spremembo lastništva so vse te omejitve odpadle.

Vojne žrtve

V I. svetovni vojni, 1914–1918, je v avstro-ogrski vojski padlo 21 vojakov iz Železnikov. Od teh jih je bilo 8 mož in očetov, 13 pa fantov. Iz vasi, ki sedaj spadajo v krajevno skupnost Železniki, pa je tudi padlo kakih 20 vojakov. Tako je z območja današnje KS Železniki tedaj padlo kakih 40 mož in fantov. Ti ne počivajo na tukajšnjem pokopališču, pač pa so bili pokopani na raznih frontah, kjer so pač padli. Svojci prav za vse niti niso dobili uradnega obvestila o smrti ali pogrešanosti. Marsikje so žrtvam I. svetovne vojne na domačem pokopališču postavili skupen spomenik. V Železnikih tega niso naredili.

V drugi svetovni vojni, ki je zajela našo državo, 1941–1945, so bile žrtve znatno večje. V Železnikih je za svobodo padlo in umrlo 62, v Martinj vrhu 20, na Čejnjici in Studenem 15, v Draboslovici, Podlonku in na Prtovčju pa 23 oseb. Skupaj torej 120. Od teh so bile 3 ženske in ena 5-letna deklica. Večina jih je pokopanih na domačem pokopališču.

Pokopališče ob cerkvi sv. Frančiška Ksaverija na Logu. Lepo je vidna škarpa ob Sori, ki je bila zgrajena leta 1967.

Za Frančiškovo cerkvijo je del racmanskega Kovaškega vrha. Na levem robu fotografije vidimo Kulturni dom, za njim stolp Antonove cerkve, v ozadju pa del Snegovnika.
Fotografiral C. Zupanc, 5. 7. 1990.

Leta 1964 so na Trnju v Železnikih uredili zelenico in na njej postavili spomenik 62 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Spomenik je v obliki sarkofaga izklesan iz kraškega kamna. Dolg je 325, visok 155 in širok 100 cm. Narejen je po načrtu in risbah akademskega slikarja Milana Batiste.

Leta 1971 so na Zadružnem domu na Češnjici odkrili marmorno ploščo v spomin na 15 padlih borcev in aktivistov s Češnjice in Studenega.

Leta 1980 so na Prtovču odkrili spomenik, na katerem je tudi bronasta plošča v spomin na 23 padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja s Prtovča, iz Podlonka in Draboslovice. Spomenik je narejen po načrtih akademskega kiparja Toneta Logondra in akademskega slikarja Iveta Šubica.

Leta 1981 so na osnovni šoli v Martinj vrhu odkrili marmorno ploščo v spomin 20 padlim in umrlim domačinom v NOB.

Na pokopališču v Železnikih je skupen grob 21 padlih borcev Prešernove brigade, ki so padli ob napadu na Železnike 23. 1. 1944. To niso bili domačini. Bilo jih je tu še več pokopanih, pa so jih svojci po vojni prekopali na domača pokopališča.

Na nagrobni plošči je med krajevnimi imeni vklesano ime Budanja. Pravilno bi bilo Budanje. To je vas pri Vipavi. Vklesano je tudi, da je F. Mesesnel iz vasi Goše. Pravo ime te vasi je Goče, leži pa kakih 5 km južno od Vipave.

Na Češnjici sta 18. 9. 1942 padla borca Jože Golob in Anton Šifrar, doma s Praprotna. Pokopana sta bila na vrtu pri Šnajderlu, sedaj Češnjica št. 16. Svojci so po vojni njune posmrtno ostanke prekopali na pokopališče v Selca.

O vseh teh žrtvah podrobno v sliki in besedi piše v knjigi *Pomniki NOB na Škofjeloškem*. Izdala jo je založba Borec v Ljubljani leta 1986.

To pa še ni vse. Dobilo bi se še kakih 20 imen tistih, ki so padli na nasprotni strani. Med temi je nekaj takih, ki so bili ustreljeni brez pravega razloga.

Poplave

Oktober 1922 je ob poplavi narasla Sora naredila v Selški dolini veliko škode. Med drugim je odnesla tudi most pred Plnado. Bil je lesen, imel je streho, sredi zgornje ograje pa je stal Frančiškov kipec. Postavili so nov most, le da brez strehe. Ta leseni most je do leta 1962 dotrajal, zato so ga decembra podrli in januarja 1963 zgradili betonskega, kakršen je sedaj. Na obeh bregovih so ga nekoliko dvignili. Nekaj let kasneje pa so pot od mostu do pokopališča še asfaltirali.

28. 9. 1965 je Sora spet poplavljala. Ob drugi večji škodi je tedaj odnesla Johanov jez pod Dermotovim mostom in začela spodkopavati obrežno škarpo pri pokopališču.⁸ To je prisililo svet krajevne skupnosti, da je začel razmišljati o ureditvi obrežne škarpe, da bi zavarovali pokopališče. Tudi podjetje NIKO se je zavzemalo za popravilo jez, saj je ta dvigal vodo, ki teče po cevovodu skozi Racovnik na turbino njihove elektrarne. Leta 1966 so na več krajih zbirali denar in jeseni so že začeli z obnovo jez. 4. in 5. novembra 1966 je Sora znova poplavljala. »Počistila« je gradbišče pri jez in še bolj izpodjedla obrežne škarpe, ki jih je načela prejšnje leto.⁹ To je še bolj prepričalo Železnikarje o tem, kako nujno je urediti obrežno škarpo ob pokopališču in seveda tudi drugje. Jez je bil tisto leto dograjen in NIKO-va elektrarna je po 15 mesecih spet oživela. Leta 1967 so se dela na obnovi škarpe od jez do mostu pred Plnado nadaljevala in bila tudi končana.

1. novembra 1990 so v Selški dolini doživeli izjemno veliko povodenj. Najvišja voda je bila od 11. do 14. ure. Tedaj je drla čez most pred Plnado in močno

poškodovala železno ograjo na njem. Prestopila je škarpo pod jezom, tekla po farovškem travniku in poplavlila novi del pokopališča. Med travnikom in pokopališčem je namreč samo živa meja, ki vode seveda ne zadrži. Ob tej povodnji se je zaradi dolgotrajnega deževja utrgalo več usadov. Dva večja sta bila tudi pod Škovinami, ki sta ogrozila stanovanjske hiše. Tedaj je hudourniški Sovivnik tekkel skozi župno cerkev in poplaval trg na Trnju, kamor je nanese veliko kamenja, peska in blata.

Od leta 1922 do 1965 je bilo seveda več poplav, ki so različno prizadele Selško dolino in Železnike. Tu omenjam le tiste, ki so ogrožale pokopališče.

Urejanje in povečanje pokopališča

Leta 1968 je bila tu zgrajena nova mrtvašnica z mrliško sobo. V letih 1968–1969 so pokopališče urejali tako, da so grobove poravnali v pregledne vrste, odstranili razne nepotrebne ograje in ograjice in obenem ugotovili točno stanje lastnikov (plačnikov) grobov. Za krajevno skupnost je to delo vodil Jože Mohorič-Poverben (1907–1979), ki je bil sicer redno zaposlen v podjetju NIKO.¹⁰

Z razvojem industrije se je večalo število prebivalcev v Železnikih, s tem pa tudi potreba po večjem prostoru za nove grobove. Pokopališče je bilo treba povečati. Dokupili so travnik na zahodnem delu pokopališča. Ogradili so ga z živo mejo, uredili prostor za grobove, posadili nekaj okrasnih dreves, napeljali vodo in uredili razsvetljava. Prvi je bil tu pokopan znani aktivist iz Ojstrega vrha Janez Trojar-Zagloba (1901–1977), in sicer 25. decembra 1977.

V letih 1986–1990 je bil v Železnikih znova uveden krajevni samoprispevek, ki je del zbranega denarja namenil tudi za gradnjo nove mrliške stavbe. Na vzhodnem delu pokopališča, med Thalerjevim kozolcem in pokopališkim zidom, so dokupili potrebno zemljišče in tu zgradili novo mrliško stavbo, ki ima dve mrliški vežici, poslovilno avlo, čajno kuhinjo in sanitarije. Za okrog 2,5 milijona din je ta objekt zgradilo GP Gradis Jesenice. Nova stavba je bila dograjena oktobra 1991.

Po evidenci krajevnega urada Železniki je na starem delu pokopališča 363 grobov, na novem delu pokopališča pa 61.

Nova mrliška stavba pri pokopališču v Železnikih. V zadnjih petih letih se tudi na tem pokopališču postopno uvaja nov način pokopavanja. S pepelom v žari so tu do sedaj pokopali že nad 20 pokojnikov.